

**Міністерство освіти і науки України  
Західноукраїнський національний університет  
Юридичний факультет**

Кафедра адміністративного права  
та судочинства

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА**

**з дисципліни «Фінансове право»:**

на тему: **«ВПЛИВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ФІНАНСОВУ  
СИСТЕМУ ДЕРЖАВИ»**

Студентка групи ПР-34

Пукало Тетяна Іванівна

Керівник: к.ю.н., доц. Вербіцька М.В.

Національна шкала\_\_\_\_\_

Кількість балів:\_\_\_\_\_ Оцінка: ECTS\_\_

Члени комісії \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2025

## **ЗМІСТ**

|                                                                                 |              |
|---------------------------------------------------------------------------------|--------------|
| <b>ВСТУП.....</b>                                                               | <b>4-6</b>   |
| <b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ..</b>                        | <b>7-14</b>  |
| 1.1. Поняття, ознаки та структура тіньової економіки.....                       | 7-10         |
| 1.2. Причини виникнення та поширення тіньової економіки в<br>Україні.....       | 10-13        |
| 1.3. Прояв тіньової економіки в Україні.....                                    | 13-14        |
| <b>Висновки до розділу 1.....</b>                                               | <b>14</b>    |
| <b>РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ФІНАНСОВУ<br/>СИСТЕМУ УКРАЇНИ.....</b> | <b>14-19</b> |
| 2.1. Зменшення доходів бюджету.....                                             | 15           |
| 2.2. Зростання внутрішнього і зовнішнього державного боргу.....                 | 15           |
| 2.3. Обмеження кредитування підприємств .....                                   | 15           |
| 2.4. Зменшення інвестиційної привабливості держави .....                        | 16           |
| 2.5. Відтік капіталу.....                                                       | 16           |
| 2.6. Незрілість економіки.....                                                  | 16           |
| 2.7. Порушення правил конкуренції.....                                          | 16           |
| 2.8. Позитивні наслідки тіньової економіки.....                                 | 17-18        |
| <b>Висновки до розділу 2.....</b>                                               | <b>18-19</b> |
| <b>РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОЇ<br/>ЕКОНОМІКИ.....</b>                  | <b>19-27</b> |
| 3.1. Пріоритетні напрями детінізації економіки в Україні.....                   | 19-24        |
| 3.1.1. Вдосконалення податкової системи.....                                    | 19-20        |
| 3.1.2. Очищення влади від корупції.....                                         | 20-21        |
| 3.1.3. Створення сприятливого середовища для бізнесу.....                       | 21-22        |
| 3.1.4. Створення відповідних умов для працевлаштування.....                     | 22           |
| 3.1.5. Забезпечення прозорості фінансової системи.....                          | 22-23        |
| 3.1.6. Протидія відмиванню тіньових доходів.....                                | 23-24        |
| 3.2. Роль державних органів у сфері протидії тіньовій економіці..               | 24-26        |
| <b>Висновки до розділу 3.....</b>                                               | <b>26-27</b> |

|                                        |              |
|----------------------------------------|--------------|
| <b>ВИСНОВКИ.....</b>                   | <b>27-28</b> |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b> | <b>29-32</b> |

## ВСТУП

**Актуальність теми роботи.** Внаслідок глобалізації у сучасному світі формуються різні, доволі складні процеси в економічній та фінансовій сферах. Тіньова економіка як неофіційний вид економічної діяльності присутня абсолютно в кожній державі світу. У деяких країнах вона перебуває в межах норми, не маючи значного впливу на економіку (5-12% ВВП) в той час, як в інших її поширеність є набагато більшою (більше 30% ВВП) і несе загрозу для місцевих урядів та народу.

На формування тіньової економіки впливають: розмір податків, рівень правового регулювання економічної діяльності та ринку праці, обсяг державної частки в економіці, поширеність неформальної зайнятості та ін. З огляду на зазначені фактори формування тіньової економіки, виникає необхідність її дослідження як системи непідконтрольних та нерегульованих державою, неформальних і незаконних економічних взаємодій між державними органами, виробниками, працівниками, споживачами та посередниками на всіх етапах руху товарів і послуг на ринку, що призводить до відповідних втрат.

В Україні тіньова економіка виникає з часів утворення держави та початку розвитку товарно-грошових відносин. Її формуванню сприяють втрата довіри українського народу до влади та постійне збільшення розриву між багатими та бідними людьми.

У 2017 році Україна зайняла 3-є місце у рейтингу країн з найвищим показником тіньової економіки (45,96%)[20]. У 2024 році за звітом канадського Інституту Фрейзера Україна посіла 150-те місце серед 165 країн, які мають найбільш вільну економіку[18]. Обидва показники демонструють значні втрати для держави – як через неоподатковані доходи, так і через зниження рівня життя громадян, що особливо небезпечно під час війни. У 2023 році, за оцінками Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки становив орієнтовно 30% від ВВП.

Інфляція та бідність є головними негативними явищами в економіці України, які призводять до того, що населення держави змушене вдаватися до створення малих і середніх підприємств, що обумовлює підвищення рівня неформальної зайнятості. З одного боку, тіньова економіка надає населенню певні можливості для виживання, але водночас вона підживлює корупцію в її різноманітних проявах – від побутової до політичної та економічної, а також негативно впливає на соціально-економічний розвиток України. Тінізація економіки в цілому негативно впливає на економіку, бо зменшує податкові надходження через ухилення від сплати, ускладнює виконання державних зобов'язань, знижує фінансову безпеку, сприяє корупції та криміналізації, підриває конкурентоздатність та інвестиційну привабливість країни, а також призводить до відтоку капіталу. Тіньова економіка дійсно загрожує національній безпеці.

Держава активно працює над зменшенням тіньової економіки, зокрема через спрощення оподаткування, посилення контролю за доходами та оновлення законодавства для виявлення нових схем ухилення. Водночас, її громадяни також відіграють важливу роль у подоланні цього негативного явища, наприклад, вимагаючи чеки та офіційно оформлюючи трудові відносини.

В державах існують повністю нелегальні організації, що працюють поза законом і не сплачують податки взагалі. До них належать наркобізнес, проституція, підпільні казино, шахрайські схеми, незаконна торгівля алкоголем і тютюном, а також деякі торговці зброєю. Ці сфери є найбільш руйнівними для держави, завдаючи не лише економічної та соціально-політичної шкоди, але й породжуючи серйозні соціальні проблеми, такі як хвороби, залежності, насильство, зростання смертності серед молоді та соціальну деградацію.

Беручи до уваги значні масштаби тіньової економіки та її серйозні соціальні, економічні й політичні наслідки для України, ця проблема є надзвичайно актуальною в умовах війни та потребує вирішення, коли малі та

середні бізнеси мусять обирати між власним виживанням та потребою у фінансуванні ЗСУ.

**Об'єкт дослідження.** Суспільні умови, які призводять до виникнення та розширення тіньової економіки.

**Предмет дослідження.** Дослідження наслідків тіньової економіки для соціально-економічного та політичного розвитку держави та шляхів її подолання.

**Мета роботи.** Виявити та проаналізувати основні механізми впливу тіньової економіки на фінансову систему держави та оцінити їхні наслідки.

## **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ.**

### **1.1. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА СТРУКТУРА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ.**

Тіньова економіка – це приховувана та/або не приховувана економічна діяльність, мета якої полягає в умисному чи вимушеному отриманні надприбутків внаслідок неконтрольованих соціально-економічних відносин [16, с. 129]. Вона охоплює всіх, хто веде свою господарську діяльність або отримує дохід поза обліком або контролем держави чи уряду. Усі гроші, які ми даємо іншим, офіційно цього не декларуючи, є частиною тіньової економіки. Для прикладу, продаж овочів, самостійно вирощених на своїй земельній ділянці, плата сусідові за вигул свого домашнього улюбленця та ін. Тобто, тіньова економіка є природним явищем будь-якої держави. Проте, приховувати свою діяльність можна і зі злими намірами, що включають в себе, для прикладу, продаж наркотиків, незаконний обіг алкоголю, цигарок, корупція, контрабанда, контрафактні товари, торгівля людьми та ін.

Варто зазначити, що в розвинених країнах тіньова економіка зазвичай становить 5-15% ВВП, тоді як у країнах, що розвиваються, цей показник в середньому коливається від 35% до 45% ВВП (рівень тіньової економіки в Україні є нижчим за середній). У деяких державах нелегальний сектор навіть перевищує офіційний[19].

Головними ознаками тіньової економіки є:

- 1) незаконність – починаючи з ухилення від сплати податків та закінчуючи продажем товарів, вилучених з обігу;
  - 2) відсутність прозорості – здійснення більшості операцій готівкою, які важко відслідковуються Державною податковою службою України;
  - 3) масштабність – охоплення значної частини економіки держави шляхом неофіційних транзакцій, неофіційних працевлаштувань, широкому розповсюдженні нелегального виробництва та торгівлі.
- Тіньова економіка може відбуватися не лише на локальному, але й на національному рівнях;

- 4) масовість – залучення великої кількості суб'єктів господарювання (підприємців, найманих працівників, споживачів);
- 5) тривалість здійснення – злочинні схеми можуть роками залишатися непоміченими або бути залишеними у спокої через корупцію;
- 6) вмотивованість – для підприємців: уникнення фінансових зобов'язань, зниження витрат, отримання надприбутків, уникнення бюрократичних процедур та державного контролю, можливість обійти законодавчі обмеження; для найманих працівників: отримання більшого доходу «на руки», відсутність альтернатив офіційного працевлаштування, гнучкість умов праці; для споживачів: нижча ціна на товари та послуги, доступність заборонених або обмежених товарів чи послуг, швидкість та зручність їх отримання;
- 7) негативний вплив на білий бізнес – недобросовісна конкуренція з офіційними підприємствами, відсутність адекватного соціального забезпечення працівників тіньового сектору.

Рівень тіньової економіки в державі визначається за допомогою різних методів:

- 1) оцінка витрат населення, під час якого порівнюється рівень споживчих витрат з обсягами товарів та послуг, продаж яких задекларував «білий» бізнес. Недоліком цього методу є те, що він не враховує ті гроші в тіньовій економіці, які були зароблені і були назад інвестовані в тіньову економіку;
- 2) фінансовий метод, де тіньова економіка визначається як різниця між загальною вартістю усіх товарів та послуг, виробленими підприємствами та рівнем задекларованого валового продукту. Цей метод припускає, що недобросовісні підприємства приховують від держави обсяги реалізації продукції, завищуючи ціни на неї в декларації;



- 3) зміна споживання енергії до зміни ВВП, тобто, ці два показники, коли всі працюють у «білому» бізнесі, мають бути рівними;
- 4) монетарний метод, який є найбільш точним та дозволяє визначити рівень тіньової економіки за допомогою зміни попиту на гроші протягом певного періоду. Якщо він зростає швидше рівня ВВП, то припускається, що надлишкове зростання провокує тіньова економіка.

З.С. Варналій визначає три головні елементи тіньової економіки[8, с. 574]:

- 1) неофіційну економіку – діяльність домашніх господарств, які виготовляють і споживають товари або послуги власного виробництва, щоб задовольнити власні потреби або потреби своєї родини;
- 2) кримінальну економіку – виробництво і продаж заборонених законом товарів;
- 3) іллегальну економіку – незаконне виробництво і продаж легальних товарів, але без їх документального оформлення чи реєстрації підприємств.

О.В. Скорук виділяє три види тіньової економіки за характером діяльності суб'єктів[16, с. 130]:

- 1) приховану (сіру) тіньову економіку – дозволена законом, проте не облікована діяльність з виробництва та продажу звичайних товарів і послуг. Підприємці цього сектору уникають офіційної реєстрації, намагаючись уникнути витрат на ліцензії, податки та інші обов'язкові платежі;
- 2) підпільну (темно-сіру) тіньову економіку – незаконне виробництво і продаж легальних товарів, але без їх документального оформлення чи реєстрації діяльності підприємства. Такий вид економіки функціонує повністю самостійно;
- 3) злочинну (чорну) тіньову економіку – заборонену законом економічну діяльність, яка пов'язана з виробництвом і продажем заборонених

товарів чи наданням заборонених послуг. Такі види діяльності повністю виключені зі звичного життя.

## **1.2. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.**

Як вже згадувалося раніше, хоча тіньова економіка в кожній країні має свої специфічні соціальні, економічні та політичні причини, загалом вони часто є подібними або навіть ідентичними у різних країнах світу.

**Причинами виникнення та поширеності тіньової економіки в Україні є:**

- 1) тривалий період соціально-економічної нестабільності в державі;
- 2) обтяжлива бюрократія та численні адміністративні процеси;
- 3) воєнні конфлікти та нестабільність в окремих регіонах;
- 4) низька стабільність економічної системи;
- 5) високий рівень безробіття та низькі зарплати;
- 6) наявність організованої економічної злочинності та корупції в органах державної влади й місцевого самоврядування (у 2024 році Україна зайняла 105 місце за рівнем корупції[1]);
- 7) існування грошового обігу поза банківською системою;
- 8) складність та непослідовність податкового законодавства та у сфері щодо забезпечення нацбезпеки;
- 9) незаконна діяльність банківської системи;
- 10) наявність тіньової психології та моралі у нашому суспільстві.

Економічна нестабільність провокує зростання тіньової економіки, оскільки невпевненість у майбутньому спонукає громадян приховувати кошти та активи від держави.

Через недосконалу систему контролю за податками суб'єкти господарювання мають можливість безперешкодно ухилятися від їх сплати до державного бюджету та приховувати свої фінансові ресурси. Фактично,

слабкість контрольних механізмів стає підґрунтям для здійснення незаконних операцій та значно ускладнює процес їх виявлення та розслідування.

Жорсткий податковий тиск сприяє розвитку тіньової економіки, тому що створює несприятливе середовище для бізнесу та гальмує розвиток підприємств, відповідно, запускає незворотній процес, коли зменшити податки і зробити конкуренцію справедливою неможливо, бо рівень тіньового сектору уже значно зріс. Коли податкова система не розвинута, підпільні організації радо цим користуються, уникаючи сплати податків, внаслідок чого державні фінанси зазнають дефіциту.

Високий рівень корупції, особливо серед державних службовців, значно сприяє розростанню тіньової економіки. Відсутність прозорості, недоброчесність держслужбовців та можливість просування власних незаконних інтересів, схиляють не лише підприємців, а й звичайних громадян до участі в нелегальних операціях та ухилення від офіційної діяльності.

Через недосконалість системи регулювання окремих видів підприємницької діяльності, підприємці змушені працювати в тіньовому секторі, навіть якщо мають намір вести бізнес офіційно. Це відбувається через відсутність легальних механізмів регулювання їхньої діяльності (наприклад, в Україні проституція є поза законом, проте існує, тоді як у Нідерландах її легалізація забезпечила державний контроль та детінізацію).

Оскільки легальний ринок праці не забезпечує достатньо робочих місць або гідної оплати праці, високий рівень безробіття та низькі зарплати змушують людей шукати кращі перспективи в тіньовій економіці. Там вони можуть знайти роботу з вищими ризиками, але й з нижчою вартістю виробництва (через ухилення від податків) та навіть у заборонених видах діяльності (наприклад, торгівлі наркотиками).

Соціально-економічна нерівність також сприяє зростанню тіньової економіки через значні розриви в доходах та можливостях. Частина населення, відрізана від легального ринку праці або обмежена у ньому (через перешкоди, корупцію чи недоліки правового регулювання), може звертатися до тіньового сектору та нелегальної діяльності (наприклад, обмеження на приватну охорону або казино).

Усі причини виникнення тіньової економіки є взаємозалежними. Наприклад, недосконалий податковий контроль і висока корупція серед чиновників взаємно посилюють негативний вплив одне одного. Прогалини в контрольних механізмах дозволяють держслужбовцям лобіювати інтереси тих, хто прагне уникнути сплати податків або приховати отримані доходи.

Поширеною серед експертів та політиків є помилкова думка про те, що боротьба з тіньовою економікою дозволить збільшити бюджетні надходження без зростання податків на легальний бізнес. Твердження про відсутність додаткового навантаження на «білий» бізнес є помилковим, оскільки легальні підприємства вже несуть значний тягар оподаткування, сплачуючи широкий спектр обов'язкових платежів, включаючи податок на додану вартість (ПДВ), митні збори, акцизний податок, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), єдиний соціальний внесок (ЄСВ), податок на нерухоме майно, а також військовий збір та інші місцеві податки і збори.

Насправді, активізація боротьби з тіньовою економікою може призвести до посилення контролю не лише за нелегальним сектором, але й за діяльністю легальних підприємств. Держава, намагаючись виявити та припинити схеми ухилення від оподаткування, може посилити перевірки, запровадити нові вимоги до обліку та звітності, що неминуче збільшить адміністративне та фінансове навантаження на «білий» бізнес. Підприємствам доведеться витратити більше ресурсів на підтримання прозорості своєї діяльності та доведення її законності, що може негативно

позначитися на їхній конкурентоспроможності та інвестиційній привабливості.

Ще однією хибною думкою є думка про те, що всі кошти, які рухаються в тіньовій економіці, абсолютно не оподатковуються. Слід зазначити, що певна частина доходів, отриманих у тіньовому секторі, все ж може частково оподатковуватися через непрямі механізми або при легалізації цих коштів у майбутньому. Наприклад, фізичні особи, які отримують неофіційні доходи, можуть сплачувати ПДФО при купівлі товарів або послуг, де цей податок включено у вартість. Крім того, у випадку виявлення незаконних доходів, держава може застосовувати штрафні санкції та стягувати відповідні податки та збори.

### **1.3. ПРОЯВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.**

**Тіньова економіка проявляється в Україні шляхом:**

- 1) нелегальної зайнятості;
- 2) готівкових операцій, які не обліковуються;
- 3) проведення незаконних зовнішньоекономічних операцій;
- 4) виготовлення та продажу необлікованої продукції;
- 5) продажу товарів за зниженими цінами;
- 6) зростання витрат через штучне завищення вартості придбаних товарів та ін.

Характерним для тіньової економіки України є її схожість з країнами СНД, де вона проявляється у діяльності великого бізнесу, який тісно взаємодіючи з владою, стає домінуючим на ринку. В інших державах тіньова економіка проявляється у створенні дрібних бізнесів, які не наносять значної шкоди економіці.

На жаль, наш український уряд замість того, щоб боротися з цими величезними гігантами, бореться з приватними господарствами та дрібними підприємствами, які і так ледве зводять рахунки.

**ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.** Отже, боротьба з тіньовою економікою є важливим завданням уряду для збільшення бюджетних надходжень та забезпечення справедливої конкуренції, та навіть для легального бізнесу не є легким процесом. Успішна детінізація включає не лише посилення контролю за доходами, але й створення сприятливого бізнес-клімату, зменшення адміністративного тиску, спрощення податкової системи та підвищення рівня довіри між державою та підприємцями. Лише за таких умов боротьба з тіньовою економікою принесе бажані результати без надмірного обтяження легального сектору.

## **РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ ДЕРЖАВИ.**

Тіньова економіка в цілому спричиняє такі негативні наслідки для держави:

- 1) зменшення доходів бюджету;
- 2) зростання внутрішнього і зовнішнього державного боргу;
- 3) зростання тіньового капіталу і загроза національній безпеці;
- 4) зменшення інвестиційної привабливості держави;
- 5) втрата можливості участі держави в глобалізаційних процесах;
- 6) криміналізація суспільства та ріст організованої злочинності;
- 7) відтік капіталу;
- 8) незрілість економіки;
- 9) зниження якості життя;
- 10) порушення правил конкуренції;
- 11) загроза для безпеки та стабільності суспільства;
- 12) втрата довіри до державних інституцій;
- 13) зниження стабільності уряду;
- 14) залежність державних посадовців від нелегальних організацій та угруповань.

### **2.1. ЗМЕНШЕННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ.**

Намагаючись працювати в напівлегальному або повністю нелегальному полі, тіньова економіка неминуче призводить до часткового або повного ухилення від податків, що негативно впливає на державний бюджет. Недостатнє надходження коштів до бюджету обмежує можливості держави у вирішенні нагальних соціальних, економічних та політичних завдань, включаючи розбудову інфраструктури, фінансування пенсійного фонду та забезпечення армії.

### **2.2. ЗРОСТАННЯ ВНУТРІШНЬОГО І ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ.**

Через дефіцит державного бюджету зростає внутрішній і зовнішній державний борг, виникає потреба в коштах, які залучаються через отримання кредитів від міжнародних установ, інших держав та випуск цінних паперів. Дефіцит бюджету ускладнює виконання зобов'язань перед кредиторами, що негативно впливає як на політичні відносини з іншими країнами, організаціями та власниками цінних паперів, так і на внутрішні соціально-економічні процеси, оскільки виникає необхідність обмежувати фінансування певних внутрішніх проєктів для здійснення виплат за зобов'язаннями.

### **2.3. ОБМЕЖЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ.**

Через тіньову економіку банки стикаються з труднощами у відстеженні реальних грошових потоків та оцінці платоспроможності потенційних позичальників, що збільшує ризик видачі неякісних кредитів. Тіньові операції підривають довіру до банківської системи, що негативно впливає на кількість депозитів та інших ресурсів, необхідних для кредитування. В результаті, добросовісні підприємства відчують брак фінансування, що гальмує їхній розвиток та інвестиційну активність.

### **2.4. ЗМЕНШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ДЕРЖАВИ.**

Підприємці, що працюють легально, не зацікавлені вкладати кошти в сфери, де їм доведеться конкурувати з нелегальним бізнесом. Причина в тому, що конкуренція з тіньовим сектором є значно складнішою, а іноді й нездійсненною, оскільки нелегальні компанії, на додаток до традиційних способів, можуть вдаватися до корупційних схем та лобіювання власних інтересів. Це призводить до того, що інвестиції спрямовуються в інші, більш легальні проєкти, або ж інвестори віддають перевагу вкладенням за кордоном.

### **2.5. ВІДТІК КАПІТАЛУ.**

Відтік капіталу характеризується тим, що значна частина фінансових активів, з метою їх приховування від державних органів, виводиться за межі



країни. в тому числі з використанням офшорних схем. Це призводить до ослаблення впливу держави на економічні, соціальні та політичні процеси як всередині країни, так і на міжнародному рівні. Варто зазначити, що певна частина цих коштів все ж таки залишається в межах держави або повертається в економіку у вигляді інвестицій, причому часто вони оформлюються як іноземні інвестиції.

## **2.6. НЕЗРІЛІСТЬ ЕКОНОМІКИ.**

Діяльність тіньової економіки послаблює офіційну економіку, що призводить до її незрілості. Розвиток офіційних секторів економіки стримують недостатність інвестицій, відсутність або слабка конкуренція, недосконалі правила ведення бізнесу та інші деструктивні для держави чинники.

## **2.7. ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КОНКУРЕНЦІЇ.**

Нелегальні підприємства використовують нечесні методи конкурентної боротьби, наприклад, корупцію та рекет, що ставить офіційний бізнес у не вигідне становище.

## **2.8. ПОЗИТИВНІ НАСЛІДКИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ.**

Незважаючи на величезну кількість небезпек, тіньова економіка несе в собі ряд позитивних наслідків:

- 1) забезпечення стабільності та компенсація втрат у перехідний період;
- 2) швидке наповнення сегменту ринку;
- 3) створення нових робочих місць;
- 4) посилення конкурентної боротьби;
- 5) зменшення темпів дестабілізації в суспільстві.

Перехідні періоди характеризуються нестабільністю законодавства, що створює труднощі для легального бізнесу. До моменту стабілізації правового поля, легальні компанії змушені утримуватися від діяльності в певних сферах, щоб уникнути юридичних ризиків. У цей час тіньова економіка

відіграє стабілізуючу та компенсуючу роль, оперативно забезпечуючи споживачів необхідними товарами та послугами. Це відбувається також і в тих випадках, коли існують обмеження для легального бізнесу, і тіньові підприємства задовольняють наявний попит.

При появі нової ніші легальному підприємству потрібно внести юридичні зміни в структуру або зареєструвати дочірню компанію, що вимагає часу через бюрократію. Тіньові підприємства можуть одразу починати діяльність, незважаючи на дозволи.

Кожне новостворене підприємство забезпечує зайнятість, наймаючи персонал. Водночас, нелегальному сектору може бути складніше залучити робочу силу через загрозу правових наслідків для працівників. У зв'язку з цим, умови праці в тіньовій економіці в деяких випадках можуть бути навіть привабливішими, ніж у легальному секторі.

Нелегальний сектор економіки створює додаткову конкуренцію на ринку. Підприємства, що діють у тіні, так само, як і офіційні компанії, надають товари чи послуги, що змушує останніх конкурувати. Легальному бізнесу складніше витримувати цю конкуренцію через обов'язкову сплату податків та неприйнятність корупційних чи злочинних дій. Отже, для ефективної конкуренції з тіньовою економікою легальні підприємства повинні максимально оптимізувати свою діяльність.

Тіньова економіка може відігравати роль у сповільненні дестабілізаційних процесів у суспільстві. Оскільки підприємства тіньового сектору менш реагують на зміни в законодавстві та податковій системі, вони часто виявляють більшу стійкість до таких змін. Це дозволяє їм продовжувати свою діяльність, незважаючи на нестабільність, і таким чином зменшувати негативні наслідки цих змін для споживачів, забезпечуючи їх товарами та послугами.

**ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.** Тіньова економіка є складним явищем з неоднозначним впливом на фінансову систему держави. З одного боку, вона може забезпечувати певну гнучкість та адаптивність економіки, особливо в

періоди значних змін та криз. Наприклад, тіньові підприємства здатні швидко заповнювати ринкові ніші, реагувати на потреби споживачів, які не можуть бути задоволені офіційним сектором, та навіть створювати додаткові робочі місця. Крім того, конкуренція з боку тіньового сектору може стимулювати легальні підприємства до підвищення ефективності та зниження витрат. З другого боку, це не може виключити значну шкоду тіньової економіки для фінансової системи. Її поширення зменшує дохід до державного бюджету через ухилення від сплати податків і це обмежує можливість держави у фінансуванні потреб суспільства та економічний розвиток, що може призводити до збільшення державного боргу, оскільки уряд змушений залучати додаткові кошти. Тіньова економіка також сприяє відтоку капіталу з країни, оскільки значні суми коштів виводяться в тіньовий обіг або за кордон. Вона спотворює конкурентне середовище, підриває довіру до державних інституцій, криміналізує економіку. З іншого боку, висока толерантність до тіньової економіки справді зменшує законодавчу і правову культуру нації, тому що, чим більше людей навколо ухиляються від виконання закону, тим більша мотивація окремої людини його не дотримуватися. Тому виникає питання щодо якості самого закону, чому люди не хочуть його дотримуватися.

Отже, хоч тіньова економіка може мати й певні позитивні наслідки, її негативний вплив на фінансову систему переважає. Боротьба з тіньовою економікою є важливим завданням для забезпечення стабільності та ефективності фінансової системи, а також для сталого економічного розвитку держави.

### **РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ.**

Головною причиною розвитку тіньової економіки в нашій державі є низький рівень доходів громадян. Домогосподарства в Україні витрачають в середньому на продукти харчування 60% власних доходів, коли в ЄС – 15-20%[14, с. 38-39]. Тому українці змушені працювати неофіційно, щоб мати змогу обійти державний контроль та не сплачувати податки. Незважаючи на недосконалість податкової системи, держава створила комплексну систему державних органів для здійснення контролю за впливом тіньової економіки.

#### **3.1. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.**

##### **3.1.1. ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ.**

Податкова система визначає розмір і характер фінансових зобов'язань громадян та бізнесу. Недосконалість та несправедливість податкової системи є вразливим місцем держави, оскільки створює суперечливе становище для «білого» бізнесу, який вагається між сплатою величезних податків та зборів і можливістю уникнути їх сплати, тобто, піти в «тінь». Державі варто знизити та урівноважити податкове навантаження, зробити ефективними та справедливими дотації для підприємств. В Україні, на жаль, досі переважає плоска шкала оподаткування, що не враховує рівень доходів платника. В ідеалі, великий бізнес повинен сплачувати більше, ніж малі, відповідно до своїх реальних доходів.

Складність податкового законодавства та бюрократія сприяють тому, що підприємці не можуть якісно виконувати податкові зобов'язання без професійної допомоги. Уряду потрібно спростити процедури звітності, зробити всі податкові документи однаковими та стандартними для всіх платників податків, забезпечити просте та доступне електронне адміністрування через єдині сервіси на зразок «Дія.Бізнес» та «е-Звітність».

Цифровізація податкової системи, завдяки автоматизованим перевіркам, електронній звітності, онлайн-кабінету, аналізу ризиків та інтеграції з фінансовими системами, одночасно зменшує корупцію та спрощує сплату податків для платників. Якщо громадяни та бізнес будуть бачити, що їхні кошти у формі податків витрачаються чесно і ефективно, вони охочіше будуть їх сплачувати. Тому потрібно зробити прозорим державне фінансування, зробити відкритими бюджети, дозволити громадськості брати активну участь в контролі за витратами.

Щоб вивести малий та середній бізнес з тіні, уряд повинен зменшити ставки єдиного соціального внеску, спростити систему оподаткування, зробити податкові канікули для стартапів. Вдосконалення податкової системи призведе до того, працювати «в білу» буде не лише безпечніше, а й вигідніше.

### **3.1.2. ОЧИЩЕННЯ ВЛАДИ ВІД КОРУПЦІЇ.**

Корупція в державі сприяє тому, що громадяни не довіряють тому, як уряд розподіляє сплачені ними податки; у бізнесі виникає несправедлива конкуренція. Вона охоплює найрізноманітніші сфери – від державних закупівель до видачі дозволів, податкових перевірок, митного оформлення. У корумпованій системі посадові особи «закривають очі» на тіньову діяльність в обмін на хабарі. Таким чином створюється сприятливе середовище для ухилення від оподаткування, неофіційного працевлаштування, нелегального бізнесу. Крім того, корупція часто робить зміни в законодавстві неефективними. Навіть за наявності хорошого антикорупційного закону, його реалізація може блокуватися «згори». У результаті зростає тінізація економіки, зменшуються бюджетні надходження, а громадяни втрачають віру в справедливість.

Для ефективного очищення влади необхідно впроваджувати як інституційні, так і кадрові рішення. Одним із основних напрямів є люстрація – усунення з посад осіб, які були причетні до зловживань, або не можуть

пояснити походження свого майна. Боротися з корупцією також можна таким чином: забезпеченням прозорості доходів і майна державних службовців, посиленням контролю з боку громадськості та ЗМІ, створенням системи захисту викривачів корупції, впровадженням «цифрових слідів» для ухвалення всіх управлінських рішень.

Важливу роль у зменшенні корупції відіграє діджиталізація. Платформи на кшталт Prozorro та e-Data дозволили зменшити скритість державних закупівель і фінансування. Цифрові сервіси значно скорочують прямий контакт громадянина з держслужбовцем, тим самим знижуючи ризики корупційних «угод». Діджиталізація унеможливує втручання людини там, де рішення повинні бути об'єктивними.

Проблема в тому, що корупція, на жаль, глибоко вкоренилася в суспільстві і для деяких громадян стала звичною. Однак подолати її можливо лише спільними зусиллями уряду та громадян.

### **3.1.3. СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ БІЗНЕСУ.**

Добробут держави значною мірою залежить від успішного розвитку бізнесу. Середній та малий бізнес опиняється у складному становищі, коли чесно сплачує податки та збори, на відміну від тіньового бізнесу, який вправно їх уникає або сплачує мінімально, а також не несе за це жодної відповідальності. Такі типи бізнесу часто приховують отримувані доходи від уряду. Легальний бізнес не витримує такої нерівної конкуренції і змушений закриватися або переходити в «тінь». Тому для ринкової економіки вкрай важливо забезпечити максимально рівні та справедливі умови для всіх учасників.

На жаль, український бізнес та держава не довіряють одне одному, тому їм важко співпрацювати. Постійні зміни у законодавстві щодо підприємницької діяльності ускладнюють планування роботи бізнесу. Навпаки, спрощення процедури щодо ведення бізнесу зможе зменшити тінізацію економіки.

### **3.1.4. СТВОРЕННЯ ВІДПОВІДНИХ УМОВ ДЛЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ.**

Щоб зменшити рівень бідності населення, потрібно сприяти його зайнятості, особливо для людей з низькою кваліфікацією. Проте, у майбутньому для успішного розвитку економіки все ж важливою є освіта.

Нелегальний бізнес може запропонувати такі можливості працевлаштування, яких немає в офіційному секторі, вищі зарплати та гнучкіші умови праці. Для зменшення привабливості тіньової зайнятості необхідно створювати кращі нові робочі місця в легальному секторі економіки, забезпечувати гідні та належні умови праці, підвищити рівень соціального захисту працівників, забезпечувати ефективний контроль за дотриманням трудового законодавства, щоб люди не потрапляли у трудове рабство. Від неофіційного працевлаштування страждає не тільки держава, а й люди, які втрачають право на пенсію, лікарняні, соціальні виплати. У цьому випадку потрібно підтримувати середній та малий бізнес, а також посилити контроль за укладенням трудових договорів.

### **3.1.5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ.**

Фінансова прозорість означає відкритість, доступність і достовірність інформації про рух фінансових потоків, стан державного бюджету, операції банків, компаній та інвестиційних структур.

У демократичних країнах бюджети всіх рівнів мають бути публічними, легко доступними для аналізу та контролю з боку громадськості. В Україні вже зроблено важливий крок у цьому напрямку — запроваджено онлайн-платформи, як-от «Є-data» та «Spending.gov.ua», де можна простежити рух коштів із державного бюджету, включаючи зарплати чиновників, витрати на держзакупівлі тощо.

Банки повинні дотримуватися принципів доброчесності, чесно інформувати клієнтів про умови кредитування, депозити, комісії. Крім того, центральний банк зобов'язаний публікувати регулярні звіти про стан

банківської системи, регуляторні рішення, ризики та рівень ліквідності. Така відкритість допомагає зміцнити стабільність фінансової системи та запобігти фінансовим кризам.

Завдяки впровадженню відкритих реєстрів власників бізнесу стає можливим відстеження, хто реально контролює ту чи іншу компанію. Це критично важливо для боротьби з офшорними схемами, відмиванням грошей та уникненням податків. В Україні діє Єдиний державний реєстр юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, а також реєстр кінцевих бенефіціарів, який дозволяє виявляти фіктивні структури.

Прозорість фінансової системи сприятиме тому, що інвестиції стануть безпечнішими, зрозумілішими і більшим. В іншому випадку, виникають ситуації, коли інвестор, бажаючи вийти на український ринок, робить розрахунки (засновані на показниках «білої» економіки), вкладає мільйони і розпочинає бізнес, а потім виявляється, що реальна ситуація на ринку не відповідає задекларованій державою через величезну роль тіньової економіки на ньому, що створює значні перешкоди для залучення капіталу та сталого економічного розвитку країни.

### **3.1.6. ПРОТИДІЯ ВІДМИВАННЮ ТІНЬОВИХ ДОХОДІВ**

Відмивання грошей нерозривно пов'язане з тіньовою економікою, оскільки саме через нього нелегальні прибутки виводяться в легальний обіг. Однією з головних особливостей таких злочинів є їхня складність для виявлення. Гроші, здобуті внаслідок хабарництва, торгівлі наркотиками, контрабанди, ухилення від податків або іншої незаконної діяльності, ретельно «маскуються» через серію переказів, підставних компаній, фіктивних контрактів і банківських рахунків. Основною метою злочинців є розірвання зв'язку між джерелом коштів і їх кінцевим використанням, щоб зробити їх «чистими» з точки зору закону.



В Україні система протидії відмиванню доходів регулюється Законом «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом». Центральним органом у цій сфері є Державна служба фінансового моніторингу України, яка аналізує великі та підозрілі транзакції, координує роботу з банками, податковими та правоохоронними органами.

### **3.2. РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІЦІ.**

В Україні функціонує багато державних органів, на яких покладено завдання протидії тіньовій економіці. Ці органи відповідають за розробку та впровадження сфери оподаткування, контроль за дотриманням податкового законодавства, ініціювання законодавчих змін для зменшення привабливості тіньової діяльності, а також за підтримку малого бізнесу та інформування суспільства про негативні наслідки тіньової економіки. До головних з них можна віднести:

- 1) Міністерство фінансів України. У 2023 році було прийнято ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо спрощення оподаткування», який передбачав для малого бізнесу зменшення податків і зборів. Цей державний орган створив Національну податкову службу, а також відповідає за підтримку електронного документообігу у сфері оподаткування, що перетворює сплату податків у більш простий та прозорий процес;
- 2) Міністерство економічного розвитку, яке здійснює реалізацію економічної політики, контролює дотримання законодавства з підприємницької діяльності, провадить політику із зменшення адміністративного навантаження на бізнес, сприяє розвитку цифрової економіки, проводить інформаційно-просвітницьку діяльність. У 2023 році дане міністерство запустило проект «Дія. Бізнес», внаслідок чого підприємці отримали доступ до різноманітних послуг та корисної інформації щодо ведення бізнесу;

- 3) Міністерство внутрішніх справ контролює дотримання законодавства з підприємницької діяльності, а саме: законодавства про пожежну безпеку, працю, охорону навколишнього природного середовища. Дане міністерство проводить розслідування кримінальних справ, пов'язаних з контрабандою, ухиленням від сплати податків, відмиванням грошей та незаконним підприємництвом. У 2023 році це міністерство створило Департамент економічної безпеки, що бореться з незаконною економічною діяльністю;
- 4) Служба безпеки України контролює дотримання законодавства щодо боротьби з екстремістською та терористичною діяльністю;
- 5) Банки, страхові компанії, фінансові організації, що контролюють фінансові операції клієнтів задля усунення ризиків відмивання грошей, а також вони можуть проводити просвітницьку діяльність, розповідаючи про тіньову економіку;
- 6) Бюро економічної безпеки, метою якого є виявлення та припинення економічних злочинів.

Основними методами боротьби державних органів проти тіньової економіки є: аудит, експертиза, обстеження, перевірка та ревізія.

Не менш важливу роль у боротьбі з тіньовою економікою відіграє судова реформа. Без чесного та неупередженого правосуддя неможливо забезпечити невідворотність покарання за економічні злочини.

Тіньові доходи часто «відмиваються» шляхом проведення різних фінансових махінацій, щоб приховати їх незаконне походження. Така протидія полягає в посиленні контролю за фінансовими операціями, запровадженні ефективних механізмів фінансового моніторингу, у міжнародній співпраці у сфері боротьби з відмиванням грошей, конфіскації та поверненні активів, отриманих злочинним шляхом.

Україні критично необхідна економічна та політична стабільність. Це є фундаментом для збільшення податкових надходжень і залучення інвестицій у державний сектор, що створить міцну фінансову основу для підвищення соціальних стандартів і гарантій (мінімальної зарплати, пенсій, реального прожиткового мінімуму, збалансованого споживчого кошика) у період післявоєнної відбудови. Цей процес має бути нерозривно пов'язаний з антикорупційною політикою, нормалізацією економіки, запуском механізмів прискореного розвитку та зростання добробуту населення.

В умовах війни з російським агресором, що ускладнює державне будівництво, особливо гостро постала проблема ефективної боротьби з тіньовою економікою. Її зростання руйнує економічну та соціальну сфери, знижує конкурентоздатність вітчизняного бізнесу, підриває довіру до влади, ускладнює реформи та міжнародну інтеграцію. Тому боротьба з тіньовою економікою є нагальною потребою.

**ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.** Подолання тіньової економіки є важливим завданням уряду для забезпечення сталого економічного зростання та підвищення добробуту населення. Якщо з нею не боротися, вона далі гальмуватиме соціально-економічний розвиток держави, що буде проявлятися в подальшому зниженні добробуту населення, зростанні безробіття, інфляції, зниженні ВВП. Проте, для детінізації економіки потрібна цілеспрямована національна стратегія, що вимагає чесності як від влади, так і від громадян. Її подолання включає в себе не лише посилення контролю та покарання за нелегальну діяльність, а й створення сприятливих умов для розвитку легального бізнесу, зменшення бюрократичних перешкод, забезпечення прозорості та підзвітності державних органів, а також підвищення рівня правової культури та економічної свідомості громадян.

**ВИСНОВКИ.** Тіньова економіка за своєю природою є складним економічним та соціальним явищем, що властиве кожній державі. Незважаючи на те, що її існування загрожує національній безпеці, вона також

має неоднозначний вплив на національну економіку, проявляючи як позитивні, так і негативні риси.

Проведене дослідження явища тіньової економіки в Україні дозволило всебічно проаналізувати її теоретичні засади, виявити головні причини виникнення та поширення, різноманітні прояви та оцінити її руйнівний вплив на фінансову систему держави.

Варто наголосити, що тіньова економіка є серйозною загрозою для стабільного та збалансованого розвитку України. Її існування призводить до значних втрат бюджетних надходжень, зростання державного боргу, зниження інвестиційної привабливості, відтоку капіталу та деформації конкурентного середовища. Незважаючи на окремі тимчасові позитивні ефекти, загальний вплив тіньового сектору на економіку є глибоко негативним та гальмує її прогрес.

Серед головних напрямів для ефективної боротьби з тіньовою економікою першочергове значення мають викорінення корупції, створення сприятливих умов для легальної економічної діяльності, оптимізація контролю зовнішньоекономічної діяльності, протидія відмиванню тіньових доходів та зміцнення податкової системи.

Враховуючи значний негативний вплив тіньової економіки на фінансову систему та загальний розвиток України, подальші наукові дослідження у цій сфері є вкрай важливими. Необхідно продовжувати вивчати нові аспекти цього складного явища, аналізувати ефективність впроваджуваних заходів та розробляти інноваційні підходи до детінізації економіки з урахуванням військового стану.

Реалізація запропонованих у роботі рекомендацій сприятиме зміцненню фінансової стабільності держави, покращенню інвестиційного клімату, забезпеченню справедливої конкуренції та створенню умов для сталого економічного зростання та підвищення добробуту громадян України.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антикорупція на паузі. Україна в Індексі сприйняття корупції – 2024. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>.
2. Біляк Ю.В. Тіньова економіка як фактор загрози фінансовій безпеці держави. *Економіка та суспільство*. 2024. №62. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3922/3845/>.
3. Ванькович Ю.М. Класифікація тіньової економічної діяльності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. №20.5. С. 157-163. URL: [https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20\\_5/157\\_Wankowycz\\_20\\_5.pdf](https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_5/157_Wankowycz_20_5.pdf).
4. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації. – К.: НІСД. 2006. С. 574.
5. Вплив тіньового сектору на соціально-економічний розвиток України. С. 1-35. URL: <http://kaf-fin.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B8-%D1%82%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%83.pdf>.
6. Гордійчук М. Тіньова економіка: позитивні та негативні ефекти. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2019. Vol. 5. No 3. С. 2001-2007. URL: <file:///C:/Users/Kogut/Downloads/599-1847-1-PB.pdf>.
7. Гребенюк Н.О. Боротьба з тіньовою економікою задля відновлення України. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. №184. С. 44–51. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5050/5087>.
8. Давиденко Н.М., Жовніренко О.В., Оліфер О.І. Вплив тіньової економіки на податкову систему України. *Підприємство та інновації*. 2020. №13. С. 94-98. URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/354/346>.

9. Зезека О.І. Тіньова економіка та її вплив на економічну безпеку країни. С. 134-138. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/404c4145-777e-4ae3-9631-08d54136a578/content>.
10. Золковер А.О., Коваленко Д.І. Тіньова економіка: загрози для національної безпеки фінансової системи і шляхи вирішення. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2024. №3(20). С. 43-55. URL: [https://www.researchgate.net/publication/386349929\\_TINOVA\\_EKONOMIKA\\_Z\\_AGROZI\\_DLA\\_NACIONALNOI\\_FINANSOVOI\\_SISTEMI\\_I\\_SLAHI\\_VIRISE\\_NNA](https://www.researchgate.net/publication/386349929_TINOVA_EKONOMIKA_Z_AGROZI_DLA_NACIONALNOI_FINANSOVOI_SISTEMI_I_SLAHI_VIRISE_NNA).
11. Корецька С.О. «Тіньова» економіка: наслідки та методи подолання. *Економічна наука*. 2011. №20. С. 15-18. URL: [http://www.investplan.com.ua/pdf/20\\_2011/6.pdf](http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2011/6.pdf).
12. Кучеренко А., Повстин О.В. Тіньова економіка: сутність, причини виникнення та шляхи подолання. С. 1-2. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/6702/1/%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.
13. Можайкіна Н.В. Тіньова економіка: міжнародні особливості формування, проблеми та шляхи її вирішення. *Економічна наука*. 2024. №4. С. 62-70. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3027/3063>.
14. Мостепанюк Д.В. Тіньова економіка: причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання: кваліфікаційна робота. –К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2024. С. 1-51. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/98efc539-6914-4319-93f5-4cfa177634fb/content>.
15. Приступа Т.В. Тіньова економіка та її вплив на соціально-економічний розвиток України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. №1(12). \С. 56-61. URL: [http://www.pev.kpu.zp.ua/journals/2019/1\\_12\\_uk/11.pdf](http://www.pev.kpu.zp.ua/journals/2019/1_12_uk/11.pdf).

16. Скорук О.В. Тіньова економіка: сутність, причини виникнення та шляхи подолання. *Економіка і суспільство*. 2017. №11. С. 127-131. URL: [https://economyandsociety.in.ua/journals/11\\_ukr/20.pdf](https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/20.pdf).
17. Суворова С.Г., Кульганік О.М. Тіньова економіка в Україні: стан та шляхи подолання. *Цифрова економіка та економічна безпека*. №8(08). С. 168-172. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/246/232>.
18. Тарасовський Ю. Україна повернулася до групи найбільш економічно невилних країн – звіт Інституту Фрейзера. URL: <https://forbes.ua/news/ukraine-povernulasya-do-grupi-naybilsh-ekonomichno-nevilnikh-krain-zvit-institutu-freyzera-16102024-24204>.
19. Тіньова економіка. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0\\_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0).
20. Україна потрапила в топ-5 країн з найбільшою тіньовою економікою. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraine-popala-top-5-stran-krupneyshey-tenevoy-1498836744.html>.
21. Харазішвілі Ю. М. Тіньова економіка України як резерв її модернізації. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/118e5aa0-7f2b-474f-9899-b9b167b25211/content>.
22. Янишин Я.С., Дудяк Р.П., Вовк О.-В.М. Тіньова економіка в Україні та її детермінанти. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького*. Серія: Економічні науки, 2023. №101. С. 22-30. URL: <https://nvlvet.com.ua/index.php/economy/article/view/4922/5039>.